

5. Skapad till Guds avbild

Jag såg ett program på Kunskapskanalen om elefanter och som handlade om hur intelligenta dessa varelser är. De har inte bara medfödda instinkter utan kan anpassa sig och lösa problem och dessutom kan de överföra kunskap och erfarenheter mellan generationer.

Ändå är det ju uppenbart att det är en enorm skillnad mellan människa och elefant. Det är ju trots allt vi som forskar på dem och inte tvärtom, vi kan mer om elefanternas beteende än elefanterna själva.

Men frågan är om skillnaden mellan människa och djur är en gradskillnad, så att vi "bara" är det intelligentaste djuret eller finns det en fundamental artskillnad mellan djur och människa? Har vi människor något som djur aldrig kan få oavsett hur mycket de utvecklas?

Biologiskt är det ingen avgörande skillnad på människa och djur. Tvåbenthet är visserligen unikt och i förhållande till vår kroppsvikt har vi också en mycket stor hjärna. Men den avgörande skillnaden mellan människa och djur handlar inte om biologi.

Som jag var inne på i min andra essä om den historiske Adam och Eva är denna artskillnad mellan djur och människa vårt *självmédvetande*. Peter Gärdenfors beskriver i sin bok: *Hur Homo blev sapiens – om tänkandets evolution*, viktiga skillnader mellan människa och djur. Självmedvetande är att vara *medveten om sitt eget medvetande* och Gärdenfors räknar upp medför tre saker som detta medför och som skiljer oss från djuren:

1. Dödsmedvetande. Är man medveten om sitt medvetande är steget inte långt till att inse att ens medvetande en dag ska ta slut. För djuren är döden inget problem eftersom de inte vet att de ska dö. De lever i ett ständigt nu. Det betyder inte att de inte kan känna dödsångest när de jagas av rovdjur – men de har inget begrepp om själva döden.
2. Fri vilja. Det innebär inte bara att vi vill något utan att *vi vill att vi vill det*, något som kallas för andra ordningens önskningar. Djur vill också något, till exempel äta, men bara människor kan reflektera över sina önskningar och ibland vilja att de ibland vore annorlunda, vilket leder oss till den tredje skillnaden.
3. Moralisk insikt. Djur som lever i grupp följer också vissa sociala regler men de efterlevs helt omedvetet. Moral förutsätter att man har en förmåga till empati dvs. att man har en föreställning om den andres känslor samt att man har en fri vilja.
4. Språket. Bara människan har ett språk. Språket är oändligt till sin natur, det finns ingen gräns för vad man kan uttrycka med språket. Det är ett öppet system där man ständigt kan uppfinna nya ord och tänka nya tankar. Till skillnad från djurens kommunikationssystem som är slutna, eftersom de inte kan hitta på nya läten.

Är då dessa för oss människor unika egenskaper en del av våra biologiska hjärnor? Författaren till boken *The Immortal In You*, Michael Augros menar att vårt självmedvetande eller det rena tänkandet inte kan vara en del av hjärna. Tänk dig att du befinner dig i ett rum utan fönster med en glödlampa som lyser i taket. Glödlampan går sönder och det blir alldeles mörkt och du ser ingenting. Betyder det att glödlampan är det organ som du använder för att se?

Nej, naturligtvis inte! Din förmåga att se är oförändrad även när glödlampan går sönder, det enda glödlampan gör är att göra saker synliga. Och det är, enligt Augros, också förhållandet mellan medvetandet och hjärnan. Hjärnan är glödlampan som självmedvetandet behöver, men det är likväl inte en del av hjärnan.

För att förstå detta är det viktigt att göra skillnad på föreställningsförmåga och "rent" tänkande. Om du tänker på svenska till exempel, tänker du genom att inom dig föreställa dig svenska ord. Men ditt tänkande är inte samma sak som de orden eftersom samma tanke hade kunna uttryckas på andra språk.

Augros uppmanar: föreställ dig en cirkel! Då skapas en bild av cirkeln i din hjärna genom att olika hjärnceller aktiveras. Cirkeln tar alltså upp en fysisk del av hjärnan, den här föreställningsförmågan är alltså belägen i hjärnan.

Men tänk dig nu allmänbegreppet "cirkel" utan att föreställa dig en enskild cirkel. Du kan inte tänka på någon särskild storlek, färg eller annan egenskap som skiljer den från andra cirklar. Du ska kort sagt inte göra dig en bild av en cirkel utan bara förstå cirkeln som *begrepp*.

Och då kommer vi till det viktiga: det du gjorde nyss tar inte upp någon plats i din hjärna, för så fort den gör det är det inte begreppet "cirkel" utan individuella cirklar. Men om den inte tar upp någon plats i hjärnan är den inte heller en del av hjärnan. Föreställningsförmågan då vi tänker i bilder eller med svenska ord är den del av hjärnan men inte den rena tanken (självmedvetandet) bakom.

Det betyder inte att tankeförmågan eller självmedvetandet inte skulle vara beroende av hjärnan. Det är den i allra högsta grad. Ord och bilder använder vi för att tänka och hjärnan är det organ som förser oss med ord och bilder. Vi behöver alltså hjärnan för att tänka i bilder, precis som ögat behöver en fungerande glödlampa i ett mörkt rum för att kunna se.

Vår hjärna är en del av vår kropp, hjärnan handlar om biologi och materia. Men vi människor är mer än detta. Vi har en odödlig själ, eller ande om man hellre vill använda det ordet. Denna själ är vårt innersta *jag* eller självmedvetande och en varelse med självmedvetande har också fri vilja, moralisk insikt och språk. Det är saker som skiljer oss från djuren och här ligger innebörden av att vi är skapade till Guds avbild. För självmedvetande, fri vilja, moral och språk är alla egenskaper som tillkommer Gud och som han har valt att dela med sig av till oss människor.

Och vårt självmedvetande är odödlig eftersom den inte är del av hjärnan. Om lampan i ett mörkt rum slocknar kan jag tända en ficklampa och mina ögon kan se med hjälp av den. På samma sätt är mitt självmedvetande inte beroende av just den hjärna som jag har just nu.

Jag tänker mig alltså en "skarp" åtskillnad mellan människa och djur men inte på det biologiska planet. Redan för drygt 200 000 år sedan fanns det varelser som biologiskt och anatomiskt såg ut som vi (*Homo sapiens*), för 70 000 år sedan valde Gud ut ett par (som vi kan kalla Adam och Eva) och "blåste liv" i dem och gav dem en själ. Detta *H. sapiens*-par blev då de första *H. sapiens sapiens*.

Så långt tycker jag att det finns hyfsad grund för mina spekulationer både vad man arkeologiskt har kommit fram till om människans förändrade beteendemönster och filosofiskt om skillnaden mellan människa och djur och innebörden av självmedvetande. Jag påstår naturligtvis inte att jag vet att det gick till så, bara att jag tycker att det finns en del som talar för det.

Hur man sen ska tänka kring de andra *H. sapiens*-individerna som levde då är en öppen fråga. Blåste Gud in själar även i dem, samtidigt med Adam och Eva? Eller skedde det successivt efterhand som de levde i deras närhet? Eller skedde det inte alls bland de samtida, utan självmedvetandet uppstod i kommande generationer efter Adam och Eva? Jag vet inte och jag ser det inte så meningsfullt att spekulera kring den fråga.

Tobias Bäckström